

АКАДЕМІЧНА МІГРАЦІЯ ЯК НЕГАТИВНЕ ЯВИЩЕ ДЛЯ НАУКИ УКРАЇНИ

Смутчак З.В.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки, підприємництва та менеджменту
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
м. Київ, Україна*

Клюха О.

*кандидат технічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Національний університет водного господарства
та природокористування
м. Рівне, Україна*

В сучасній економічній теорії людський капітал визначається як одна зі складових стабільного довгострокового зростання (разом з новими технологіями через інновації). Саме тому суспільство повинно акцентувати увагу на формуванні людського капіталу та ефективному його використанні. Варто наголосити, що збільшенню людського капіталу сприяє не лише якісна освіта на всіх рівнях, а й здатність проводити науково-дослідну роботу безпосередньо на підприємствах [1, 2].

Зауважимо, що формування людського капіталу відбувається за рахунок таких факторів, як: доступна робоча сила, кваліфікація робочої сили та якість освітніх інститутів. Ринок праці національної економіки не може розвиватись без стабільно високих інвестицій в освітні установи та без формування концепції безперервного навчання впродовж життя (*life-long learning*). Інтелектуальний капітал формується на основі науково-дослідних інституцій, які розширюють знанню базу національної економіки та є ключовими для довгострокового економічного зростання.

В даному контексті важливим є безпосереднє залучення науковців в економічну систему. В суспільстві має панувати стратегія стосовно важливості науки для добробуту країни, без цього – науковці та високоосвічені громадяни емігруватимуть в країни, де вони зможуть отримати більшу віддачу від своєї кваліфікації. Проблему академічної міграції слід розглядати в двох аспектах, а саме: як невід'ємну (і позитивну) складову наукової спільноти сьогодні з одного боку. В той же час академічна міграція однозначно є негативним явищем для науки для країни, з якої виїжджають, у випадку, якщо науковці-

емігранти не планують повертатись з набутим за кордоном досвідом. Слід виділити академічну професуру (теоретичні розробки, фундаментальна наука), академічних експертів («дослідники») та менеджерів (управлінців у вищій школі). Саме поняття академічної міграції є складовою ширших міграційних проблем, які насамперед стосуються «відтоку мізків» (*brain drain*) – аналогії до руху капіталу, який відбувається в одному напрямку – з країни. Проте з розгортанням досліджень у цій сфері почали виокремлювати такі поняття, як «обмін мізками» (*brain exchange*), «відтік мізків» (*brain drain*), «розтрата мізків» (*brain waste*), «приріст мізків» (*brain gain*). Відповідно, останнє з цих понять позначає приплив у країну високоосвічених та висококваліфікованих мігрантів. «Розтрата мізків» – це неможливість реалізації високоосвічених осіб на ринку праці, що може відбуватися внаслідок браку робочих місць, які потребують високої кваліфікації, а також внаслідок неможливості знайти роботу, яка відповідає освітньому і кваліфікаційному рівню мігрантів після переїзду. «Обмін мізками» означає двосторонній обмін між країнами, коли відсутнє суттєве викривлення міграції в одну сторону. Традиційно виїзд науковців та інших талановитих громадян для країн-експортерів вважається негативним явищем, звідси і негативні конотації терміну «відтік мізків» (*brain drain*). На противагу цьому, країни з браком кваліфікованих професіоналів, зокрема в академічній сфері, завжди були зацікавлені в припливі нових кадрів. Саме через це створювалися численні дослідницькі програми та здійснювалися інвестиції, які приваблювали вчених з інших країн [3].

Повномасштабне вторгнення стало величезним ударом для української науки. На початок 2023 року від обстрілів росіян постраждав 91 науково-дослідний та заклад вищої освіти, чотири з них повністю знищені [4]. Практично повністю припинилося науково-освітнє життя на Донеччині та Луганщині, які перебувають у зоні бойових дій. Багато науковців, рятуючись від війни, були вимушені евакуюватися в інші регіони України або виїхати за кордон: на сьогодні за межами України перебувають близько 6000 науковців. Згідно з нещодавнім опитуванням серед науковців, проведеним у рамках проєкту *UA Science Reload*, матеріальний стан погіршився у 83,8% вчених. Через війну українські науковці втратили роботу, частину зарплати, кошти на проєкти [5].

Незважаючи на засудження дій країни-агресора, запровадження санкцій і надання підтримки українським студентам, науковцям та інституціям, проблеми і загрози для української вищої освіти залишилися. Відтік кадрів з українських ЗВО через вимушену міграцію студентів та викладачів став головним викликом. На початку повномасштабного російського вторгнення вважалося, що так звана проблема «*brain drain*» (відтоку мізків) може мати негативні наслідки як

у короткостроковій, так і довгостроковій перспективі. Внаслідок агресії, значних руйнувань та вимушеної міграції українська вища освіта в довготривалій перспективі стикнеться з проблемою відтоку мізків. Окрім негативного ефекту на довгострокове економічне зростання, академічна міграція має згубний вплив на фіскальну систему країни, оскільки освіта складає чималу частину бюджетних витрат з розрахунком на майбутнє відшкодування цих витрат громадянином, який буде працювати на благо економіки країни. Тому міграція високоосвічених осіб несе прямі збитки для бюджету країни – фактично, уряд країни за свої кошти готує високоосвічених працівників для іншої країни [3].

Окремі дослідники вбачають і деякі позитивні наслідки еміграції. Серед них грошові перекази з-за кордону, повернення емігрантів з додатковими навиками, набутими закордоном, налагодження академічних та бізнесових мереж. Тим не менше, суспільні втрати від міграції, а насамперед міграції науковців та інших висококваліфікованих осіб, значно перевищують згадані позитиви.

Література:

1. Barro R., Sala-i-Martin X. *Economic Growth*. Cambridge : MIT Press, 1999. 539 с.
2. Romer P. Endogeneous Technological Change. *The Journal of Political Economy*. Vol. 98, No. 5. Part 2. 1990. P. 71–102.
3. Академічна міграція. URL: <http://surf.li/mcyof>
4. Офіційний сайт МОН. URL: <https://mon.gov.ua/ua>
5. Майбутнє думки: як українську науку підтримують під час війни. URL: <https://rubryka.com/article/science-support-in-ukraine/>